

VERSLAG

R/3021

Vergadering:	Raad, nr. 745
Datum en tijd:	Vrijdag 16 december 2022 10.15 uur
Plaats:	SER-kantoor te Den Haag
Aanwezig:	
De (plv.) leden:	Putters (voorzitter), Ait Abderrahman, Den Boer, Bolster, Boufangacha, Ten Broeke, Ten Dam, Van Eijck, Fey, Fortuin, Gerbrandy, Van Gestel, Ghorashi, De Groot, Hasekamp, Henrar, Van Holstein, Houweling, Jong, Kaanen, Van Kempen, Knoef, Van der Laan, Lindeboom, Louwaars, Van der Meulen, Noordman, Nijpels, Piersma, Rietbergen, Ringelberg, Sleijpen, Smit, Spijkerman, Van der Tak, Tasma, Thijssen, Termeer, Van de Ven, Van der Veen, Vonhof, Van Weegberg, Weurding, Van Woerkom
Genodigde:	Snijders (voorzitter SER Jongerenplatform, NJR)
Secretariaat:	Prins (algemeen directeur), Rahman (directiesecretaris), Van der Vooren (verslag tafel 1), Van Hugte (verslag tafel 2), Eaglestone (verslag tafel 3), Chandrashekhar (verslag tafel 4), Van Kleef (verslag tafel 5), Van der Zwaan (verslag tafel 6), Dirven (notulist), Van Driel (secretaresse), Veldhuizen en Hartgring (audiovisuele ondersteuning)
Afwezig:	

1. Opening en mededelingen

De heer *Putters*, voorzitter, opent de vergadering met een woord van welkom.

Omdat vandaag een eerste gedachtewisseling plaatsvindt over de agenda en positionering van de SER zijn alle leden en plaatsvervangende leden uitgenodigd om deel te nemen aan de vergadering.

Een bijzonder woord van welkom aan mevrouw (Kimberley) Snijders, voorzitter van het SER Jongerenplatform vanuit de NJR, die eveneens is uitgenodigd om aan de bespreking deel te nemen.

Daarnaast zal de conceptverkenning *Hoe wonen werkt* worden vastgesteld.

Dit zijn de twee inhoudelijke onderwerpen op de agenda voor deze raadsvergadering.

Vanwege het openbare karakter worden de plenaire vergaderingen gestreamd. Zie hiervoor de volgende link: <https://www.youtube.com/watch?v=-ZXhy99cGos>

Personele mededelingen

De heren (Fried) Kaanen en (Willem) Noordman nemen vandaag voor het laatst aan een raadsvergadering deel.

Namens de raad dankt de voorzitter hen voor hun inzet.

De heer Kaanen zit sinds april 2017 in de raad namens MKB-Nederland. Eind dit jaar stopt zijn voorzitterschap bij de Metaalunie en heeft hij tevens besloten zijn raadszetel ter beschikking te stellen. Een passage uit zijn mail waarin hij zijn afscheid aankondigde:

“Ook heb ik met plezier deelgenomen aan de commissie Sociale Innovatie. Het proces binnen de commissie heeft weliswaar vertraging opgelopen, maar meer raadsleden van sociale partners zouden actief moeten deelnemen aan een commissie. Wellicht dat dit past in jouw vernieuwde opzet.”.

De voorzitter wil deze graag suggestie betrekken in het denken over een nieuwe werkwijze. Ook de mooie woorden van de heer Kaanen in zijn mail naar het SER-secretariaat zijn zeer gewaardeerd.

De heer Noordman heeft sinds juli 2021 deel uitgemaakt van de raad, maar was daarvoor plaatsvervangend raadslid. In andere hoedanigheden nam hij wel vaak aan het polderoverleg deel, omdat hij namelijk portefeuillehouder pensioenen was in het FNV-bestuur en penningmeester. De heer Noordman heeft zijn eigen pensioen uitgesteld, omdat er nog geen opvolger als penningmeester was. Daarin is inmiddels een kentering gekomen en is het nu wel tijd voor pensioen.

Met een applaus vallen de (plv.) raadsleden het dankwoord van de voorzitter bij.

De heren Kaanen en Noordman ontvangen een kleine blijk van waardering.

Terugkoppeling gesprek met staatssecretaris Van Ooijen van VWS en de Vaste Kamercommissie VWS over het briefadvies "Tastbaar beleid voor de jeugdzorg"(R/3014)
In voorliggend memo is een terugkoppeling gegeven van het kennismakingsgesprek van voorzitter met staatssecretaris Van Ooijen van VWS op 15 november jl. en het gesprek met de Vaste Kamercommissie VWS op 16 november jl.
Het memo spreekt voor zich.

De *voorzitter* merkt nog op dat staatssecretaris Van Ooijen heeft aangegeven dat hij de betrokkenheid van de SER en de sociale partners bij dit dossier belangrijk vindt. Ook de in de vorige raadsvergadering gegeven signalen van de raad zijn overgebracht aan de staatssecretaris. Vanuit de SER zal de vinger aan de pols worden gehouden.

Het memo wordt voor kennisgeving aangenomen.

2. Vaststellen verslag van de vergadering van vrijdag 21 oktober jl. (conceptverslag R/3015)

Het conceptverslag wordt ongewijzigd vastgesteld en geeft verder geen aanleiding tot opmerkingen.

3. Vaststellen verkenning *Hoe wonen werkt* (conceptverkenning R/3016)

De *voorzitter* stelt de conceptverkenning *Hoe wonen werkt* aan de orde, die is voorbereid door een werkgroep onder voorzitterschap van de heer De Groot.

3.1 Toelichting werkgroepvoorzitter op de conceptverkenning

De heer De Groot verzorgt een korte inleiding met behulp van PowerPoint. De informatie uit deze sheets is verwerkt in de verslaglegging.

Aftrap, aanleiding

De heer De Groot typeert de verkenning als een kennisdossier. De ambitie was niet om tot een 'grand redesign' van de woningmarkt te komen. Toch was het zinvol om de kennis en inzichten over de dynamische wereld van de woningmarkt op te halen. Hij dankt de werkgroepleden en vooral de jongerenvertegenwoordigers en het secretariaat in persoon van Jeroen Visser, Sarah van Hugte, Nora Plaisier en Shaho Karim Rahim voor hun inzet en inbreng. Vanuit het betrokken ministerie kwamen er ongelooflijk veel nieuwe beleidsinitiatieven en informatie, die steeds op een goede manier werd verwerkt.

De verkenning markeert ook anderszins een bijzonder moment. Het is namelijk weer lang geleden dat de SER heeft gepubliceerd over de woningmarkt. Zo werd door de SER-CSED het rapport *Naar een integrale hervorming van de woningmarkt* uitgebracht (<https://www.ser.nl/nl/Publicaties/uitdagingen-op-de-woningmarkt>). In 2004 is een SER-advies over de nota Ruimte uitgebracht, in 2000 het SER-advies *Toekomstgericht woonbeleid*.

De aanleiding is niet alleen gelegen in de dynamiek op de woningmarkt, maar ook in de zorg die in het SER mlt-advies is uitgesproken over het functioneren van de woningmarkt. Ook het SER Jongerenplatform heeft een toegankelijke woningmarkt gemarkeerd als een essentiële bouwsteen voor jongeren.

Verkenning woningmarkt

SER

Deze foto is om meerdere redenen veelzeggend. Het jonge gezin symboliseert de zorgen over de woningmarkt van jongere generaties. Het gezin staat voor een nieuwe, duurzame woning. De bijdrage van de woningmarkt aan de verduurzaming is één van de grote vragen voor beleid. De woning, in ieder geval de omgeving, is nog niet af. Ook dat typeert de woningmarkt.

De eerste hoofdvraag, wat is de rol van de lage aanbodelasticiteit?

Ofwel in gewone taal: de woningmarkt reageert nauwelijks op prijsprikkels. Hoe hoog de prijzen ook zijn, het aanbod komt maar niet los. Internationaal is dit een bijzonder kenmerk van de Nederlandse woningmarkt. Het heeft te maken met zaken als bescherming van gevestigde belangen via allerlei bezwaarprocedures, het functioneren van de grondmarkt en een restrictief ruimtelijke ordeningsbeleid.

De woningvoorraad in de afgelopen decennia is onvoldoende meegegroeid met de demografische trends.

De tweede hoofdvraag, wat is het effect van de hoge volatiliteit en de lage doorstroming op de toegankelijkheid van de woningmarkt?

Geconcludeerd wordt dat de woningprijzen in Nederland relatief sterk schommelen. Hierdoor ontstaat er niet alleen onzekerheid op de woningmarkt. Het werkt ook sterk door in de reële economie.

In een situatie van hoogconjunctuur worden hoge schulden aangegaan. Voor de woningmarkt staat de toegankelijkheid voor outsiders onder druk. De hoge prijzen zijn voor met name jongeren een belemmering om een woning te kunnen krijgen. Ook wordt de doorstroming belemmerd.

In een situatie van laagconjunctuur worden de schulden afgelost met alle gevolgen voor consumptie, investeringen e.d. Voor de woningmarkt droogt het aanbod op en krimpt de bouwsector. Dit hebben we gezien tijdens perioden van recessie. Ook de actuele ontwikkelingen laten een herhaling zien van die dynamiek. Ook in een situatie van laagconjunctuur wordt de doorstroming belemmerd.

De derde hoofdvraag, wat is de rol van de arbeidsmarkt in de bouwsector in relatie tot het woningaanbod en de volatiliteit?

De woningmarkt en arbeidsmarkt zijn sterk met elkaar verbonden. Hoe sluit de woningmarkt aan op de arbeidsmarkt? Eén van de kenmerken van Nederland is dat de forensenstromen relatief lang zijn.

Belangrijker is dat de schommelingen in de bouwproductie een grote invloed hebben op de arbeidsmarkt in de sector. De bouw wordt gekenmerkt door een zeer grote mate van flexibiliteit en onzekerheid in arbeidsrelaties. De verkenning laat een duidelijke behoefte zien aan stabielere verhoudingen en vormen van sociale innovatie. Dit is nodig om meer arbeidsaanbod voor de bouw en verduurzaming van bestaande woningen beschikbaar te krijgen.

Aanpak en mogelijke oplossingen

Het kabinet heeft hoge ambities als het gaat om de bouw en verduurzaming van de woningvoorraad. Met nationale prestatieafspraken wil het kabinet de woningtekorten inlopen. De verkenning laat zien dat er zorgen zijn over de realiseerbaarheid van die ambities.

De werkgroep erkent het belang van meer (centrale) regie en voorspelbaar ruimtelijk beleid voor gemeentes en provincies. Tegelijkertijd zij daarbij aangetekend dat we in de afgelopen 10-15 jaar ver zijn gegaan met decentralisaties. Er zijn veel taken neergelegd bij gemeentes, die hun best hebben gedaan om dit verder te brengen. De relatie tussen Rijk en regio is dan ook een belangrijk aandachtspunt.

Voor het tegengaan van prijsschommelingen blijft het van belang om ook bij dalende prijzen te blijven bouwen en hiervoor gericht beleid ontwikkelen, en bovendien om overmatige vraagstimulering via goedkope financiering te beperken.

Het vorige kabinet heeft ook stappen gezet als het gaat om de implicaties van de prijsschommelingen. Te denken valt aan de geleidelijke afbouw van de hypotheekrenteaftrek. Dan nog, zijn er elementen in het systeem die grote prijsschommelingen veroorzaken met alle gevolgen van dien.

Om die toekomstbestendige woningmarkt daadwerkelijk tot stand te kunnen brengen, zijn er vergaande technologische en sociale innovaties in de bouwsector nodig, alsmede investeringen in de kwaliteit van de arbeid.

Vragen voor de discussie

Vindt de Raad dat er opvolging gegeven moet worden aan deze verkenning? Zo ja, op welke wijze. De ontwikkelingen op de woningmarkt hebben vergaande consequenties voor vraagstukken op het gebied van de zorg voor ouderen, pensioenen en de arbeidsmarkt. Met dit kennisdossier kunnen de in de raad vertegenwoordigde organisaties ook op andere gebieden hun voordeel doen.

Een concreet voorstel: Kan de Raad ermee instemmen dat de SER op korte termijn een signaal afgeeft aan het kabinet over de urgentie van de versnelling van verduurzaming in relatie tot de energiecrisis en de noodzaak tot energiebesparing en in bredere zin in relatie tot de klimaatverandering en de enorme opgave die we op dat terrein hebben?

De *voorzitter* dankt de heer De Groot voor zijn heldere toelichting.

3.2 Reacties vanuit de geledingen van de Raad

Inleiding Guido van Woerkom namens werkgevers

Het was de heer *Van Woerkom* ontgaan dat de SER werkte aan een verkenning naar de woningmarkt, maar hij begrijpt de belangstelling voor dit onderwerp omdat het een economisch vraagstuk is. Met die bril moet de voorliggende verkenning ook worden bekeken. Werkgevers waarderen dat die economische facetten aan de orde zijn gekomen in de wetenschap dat de woningmarkt door veel meer zaken dan de economie wordt beïnvloed.

Zo is de ruimtelijke ordening pijler voor de inrichting en ontwikkeling van Nederland en daarmee van de woningmarkt. Op dit terrein missen werkgevers al ruim 15 jaar beleid. De keuze om meer op centrale regie in te zetten op het gebied van ruimtelijke ordening vinden werkgevers een goede keuze. Twee dagen geleden stond in het FD een interview met minister De Jonge, waaruit blijkt dat er niet meer structureel wordt nagedacht over de vraag waar we willen wonen en werken, hoe de onderlinge relaties blijven bestaan en de spanningen op een doordachte manier worden opgelost. Ernstig mag worden betwijfeld of de akkoorden die zijn gesloten om in de Randstad grote hoeveelheden extra woningen te plaatsen zo verstandig zijn geweest. Zeker wanneer klimaatadaptief zou moeten worden gebouwd en wordt gekeken rond de controverses rond Schiphol. Voor zover de Raad op het dossier van de woningmarkt verder zou willen gaan, zou daaraan aandacht moeten worden geschonken.

In het voorliggende rapport wordt ook aandacht besteed aan de grote mate van cycliciteit in het bouwen. Vanaf ongeveer 1960 is geruime tijd sprake geweest van een vrij stabiele stroom van nieuwe woningen dankzij de inspanningen van de woningcoöperaties, ook op momenten van laagconjunctuur. Vanaf 2013 is dit veranderd. In het rapport wordt ook melding gemaakt van het feit dat de verhuurdersheffing een daling van ca. 50 procent van de jaarlijkse woonproductie heeft veroorzaakt. Op dit moment is het nodig om iedereen weer aan het bouwen te krijgen. Wanneer Nederland in een economische dip zou komen te verkeren, is het verstandig om na te denken op welke wijze de productie vanuit de woningcoöperaties kan worden voortgezet. Dit heeft uiteraard effecten op de grondpolitiek, de inrichting van stedelijke gebieden en eventuele uitleglocaties.

In het rapport wordt ook ingegaan op de trage vergunningprocessen. Volgens de heer *Van Woerkom* ligt het probleem meer bij de planontwikkeling. Zo is het terrein van vliegveld Valkenburg ca. 16 jaar geleden leeg gekomen: er ligt nog steeds geen plan, laat staan dat er vergunningen worden aangevraagd.

In reactie op de aan de Raad voorgelegde vragen laat de heer Van Woerkom weten dat werkgevers er graag mee instemmen dat de SER op korte termijn een signaal afgeeft aan het kabinet over de urgentie van de versnelling van verduurzaming.

In dit verband wijst hij erop dat er voor de lagere inkomens en middeninkomens nu woonquotes ontstaan van 50 tot 55 procent: 50-55 procent van het netto-inkomen gaan dan op aan huur, elektriciteit en gas. Eigenlijk is dat niet op te brengen. Deze keuze gaat ten koste van nieuwbouw: de euro kan maar eenmaal worden uitgegeven. Een goede balans is hierin noodzakelijk. Daarbij moet voorrang worden gegeven aan de verduurzaming van woningen met E-, F- of G-energielabels.

Ingaand op de vraag of de Raad een vervolg moet geven aan deze verkenning stelt spreker vast dat de voorzitter van de SER inzet op meer focus in de advisering door de SER en dat, hoewel de woningmarkt een relevant onderwerp is, dit geen onderwerp zou moeten zijn waarmee de Raad nu doorgaat.

De *voorzitter* dankt de heer Van Woerkom voor zijn bijdrage. Hij merkt op dat de verkenning ook bewust een kennisdossier werd genoemd door de heer De Groot, waarbij de kennis in ieder geval ook bij andere onderwerpen kan worden benut.

Inleiding Bas van Weegberg namens werknemers

De heer *Van Weegberg* sluit zich in de eerste plaats aan bij de door de heer De Groot uitgesproken dank aan het secretariaat.

Als chef wonen in het FNV-bestuur en als lid van die jonge generatie die klem zit op de woningmarkt, waarover het SER Jongerenplatform eerder indringend heeft geadviseerd, gaat deze verkenning hem zeer aan het hart.

Onze samenleving verkeert in staat van polycrisis en de wooncrisis is daar één aspect van. Een betaalbare woning voor iedereen, of überhaupt een dak boven het hoofd, is geen garantie in Nederland. En dat terwijl we zo'n rijke traditie hebben op het gebied van volkshuisvesting. Helaas is die traditie lang veronachtzaamd, met de verhuurdersheffing, internationaal uniek in zijn soort, als dieptepunt.

Gelukkig hebben we tegenwoordig een minister die die term volkshuisvesting weer trots in zijn titel draagt.

Het is goed dat het Rijk de zorg voor voldoende woongelegenheden weer serieus neemt. Artikel 22 van de Grondwet moet immers geen loos artikel zijn. Het is weliswaar een sociaal grondrecht, maar niettemin een grondrecht.

Wonen is letterlijk de basis voor je sociaal-economische positie. Daarom is het niet verwonderlijk dat we daarmee als Sociaal-Economische Raad iets doen.

In deze verkenning komt de verwevenheid tussen wonen en werken duidelijk naar voren.

Aan de ene kant zien we dat daar waar meer woningen zijn, niet altijd meer banen zijn. Dat vraagt om meer samenhang in regionaal arbeidsmarkt- en woningmarktbeleid. De heer De Groot merkte terecht op dat dit ook vanuit klimaatadaptatie cruciaal is, hoewel de heer Van Weegberg liever wil voorkomen dat hij straks in Tilburg aan Zee woont en jullie allemaal naar het zuiden komen.

Aan de andere kant is investeren in de kwaliteit van werk in de bouwmarkt cruciaal om de woningbouwopgave te realiseren. Terecht zeggen partijen dit in deze verkenning met elkaar. Die kwaliteit van werk gaat over de vier a's: arbeidsvoorwaarden, arbeidsomstandigheden, arbeidsinhoud en arbeidsverhoudingen. Het belang van de factor arbeid missen werknemers nog in de plannen van het kabinet. Het is goed dat we dat in deze verkenning opmerken. Want zonder mensen geen huizen, zo simpel is het.

De heer Van Woerkom noemde de woonquote al. Een steeds groter deel van ons al onder druk staande inkomen gaat op aan huur. Dat geeft te denken. Het simpele antwoord is: huren omlaag en de lonen omhoog. Daarbij realiseert hij zich dat hier een heel systeem achter zit. Dat neemt niet weg dat hier een punt van zorg ligt, met name voor jongere huurders.

Verder wordt in deze verkenning de macro-economische kant van de woningmarkt scherp onder de loep genomen. Deze laat hij even voor wat het is, omdat de heer De Groot hierover al veel zinnigs heeft toegelicht.

Voor de helderheid: deze verkenning is geen totaalanalyse van het woonbeleid in Nederland. Er wordt slechts een aantal aspecten bekeken en dat is ook een bewuste keuze. Een onderwerp als de huisvesting van arbeidsmigranten komt minder uitgebreid naar voren. Daarover kan gerust een afzonderlijke verkenning over worden 'vol gepend', hoewel het voor dat onderwerp vooral van belang is dat politieke daadkracht wordt getoond.

Hoe nu verder? De wooncrisis is nog lang niet opgelost. De SER zou dit onderwerp niet los mogen laten. Betekent dat dan dat we verder moeten gaan met een vervolgerkenning of vervolgadvis? Dit ligt volgens de vakbeweging niet voor de hand. Deze verkenning is wel behulpzaam voor ons eigen denken, bijvoorbeeld als het gaat om brede welvaart en de agenda die we met de regionale SER'en ontwikkelen. Dit biedt voldoende aanknopingspunten voor de SER om daarop verder te bouwen.

Tot slot. De relatie met verduurzaming van de gebouwde omgeving komt ook terug in de verkenning. De urgentie daarvan was al groot en is alleen maar toegenomen met de energie- en inkomenscrises, die uiteraard ook bijdragen aan de eerder genoemde polycrisis. Het lijkt de vakbeweging ook noodzakelijk om hierover een signaal af te geven aan kabinet en Kamer. De turbo moet erop als het gaat om het Nationaal Isolatieprogramma in het klimaatbeleid en voor voldoende koopkracht. De *voorzitter* dankt de heer Van Weegberg voor zijn inleiding.

Inleiding Olaf Sleijpen namens de kroonleden

De heer *Sleijpen* dankt allereerst de heer De Groot voor het leiden van de werkgroep en uiteraard ook de leden en het secretariaat voor hun inzet.

Over de woningmarkt is al veel geschreven. Het perspectief van deze verkenning is vooral die van een vrij integrale benadering. Er wordt duidelijk een link gelegd met de arbeidsmarkt, zowel als het gaat om bouwen maar ook om wat wonen doet voor het functioneren van de arbeidsmarkt. Daarop biedt deze verkenning naar zijn mening nieuwe inzichten.

In de verkenning worden drie herkenbare knelpunten genoemd.

- In de eerste plaats is de aanbodelasticiteit laag. Het is lastig om hieraan iets te doen op korte termijn. Het verbeteren van prikkels voor het functioneren van de grondmarkt kan misschien interessante resultaten opleveren. Naar het functioneren van de grondmarkt doet de ACM inmiddels nader onderzoek (<https://www.acm.nl/nl/publicaties/acm-gaat-werking-grondmarkt-voor-woningbouw-nader-onderzoeken>). Mogelijk dat dit nog tot interessante inzichten leidt.
- In de tweede plaats gaat hij in op de hoge volatiliteit van woningprijzen en de consequenties ervan voor de macro-economie. De inzichten uit de verkenning zijn heel herkenbaar. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat zeker na de grote financiële crisis maatregelen zijn genomen om de volatiliteit in de financiële sector te verminderen. Dat wil niet zeggen dat er geen sprake meer zou zijn van volatiliteit.

Met name de vermogenswinsten en -verliezen kunnen in Nederland relatief groot zijn en die beïnvloeden de consumptie en groei. Hoogtepunten en dieptepunten in de Nederlandse economie duren daarom in Nederland vaak langer en zijn dieper dan in ons omringende landen het geval is.

Er is ook sprake van volatiliteit op microniveau, bijvoorbeeld in de geschetste vermogensongelijkheid en de slechte toegankelijkheid van de woningmarkt. Vanuit DNB wordt zeer de opmerking over vraagstimulering gewaardeerd. DNB heeft vaker gezegd dat allerlei overheidsmaatregelen gericht op het vergroten van de toegankelijkheid van de woningmarkt voor een deel tegengestelde effecten genereert en de prijzen, zeker in een overspannen woningmarkt, alleen maar opdrijft.

- In de derde plaats staat hij stil bij de relatie van de arbeidsmarkt in de bouwsector in relatie tot het woningaanbod. In feite zijn er twee problemen. Er is structurele krapte op de arbeidsmarkt, ook in de bouw. Daarnaast zijn er zgn. varkenscycli. Hij sluit zich aan bij het pleidooi in de verkenning om die te doorbreken. Daarvoor worden ook goede suggesties gedaan in de verkenning.

Wat de vraag hoe verder bepleit ook spreker vooral te focussen op de duurzaamheidsopgave op de woningmarkt.

Het kabinet heeft in dit verband aangegeven dat het huidige pakket aan compensatiemaatregelen (voor de gestegen energieprijzen) een tijdelijk karakter heeft en dat het de bedoeling is de maatregelen een meer gericht karakter te geven. DNB vindt dat een buitengewoon goed streven.

Dat kan echter alleen maar, wanneer daarnaast ook de verduurzaming van de gebouwde omgeving wordt versneld. Het kabinet heeft daarvoor al veel opgetuigd, maar waarschijnlijk moet er veel meer gebeuren en, vooral, er moet veel sneller worden gehandeld.

Daarvoor kan de SER aandacht vragen, ook in relatie tot de arbeidsmarkt. Het is natuurlijk gemakkelijk om te zeggen dat het sneller moet. Het geldt ervoor hebben we misschien wel, maar hebben we ook de mensen die het werk moeten doen.

Dit is ook een belangrijk onderwerp vanuit het perspectief van sociale partners. Vooral ook omdat zij degenen zijn die kunnen helpen bij de vraag hoe dit deel van de arbeidsmarkt op redelijk korte termijn 'vlot getrokken' wordt. Hieraan kan de SER een belangrijke bijdrage leveren.

Kortom, hij is het eens met een signaal op korte termijn over de urgentie van de versnelling van verduurzaming. Het vervolgwerk zou hij vooral onder dat thema willen scharen in plaats van een brede beschouwing van alle problemen van de woningmarkt.

De *voorzitter* dankt ook de heer Sleijpen voor zijn inbreng.

3.3 Verdere reacties vanuit de Raad

De heer *Van Holstein* kan zich vanuit de VCP aansluiten bij de inbreng van de heer Van Weegberg.

Graag vraagt hij aandacht voor een opmerking uit de achterban van de VCP die niet was meegenomen in de conclusie van de verkenning:

In de conclusies van de verkenning wordt erop gewezen dat werknemers niet altijd kunnen wonen waar zij werken. Dat probleem wordt in de achterban herkend, zeker wanneer wordt gedacht aan werknemers als een docent of politieagent. In breder verband speelt de infrastructuur van goed openbaar vervoer een rol. Vanuit de achterban echter wordt in dat bredere verband in de conclusies ook het belang van hybride werken gemist, waarover de SER eerder heeft geadviseerd en waaraan in de analyse wel aandacht is geschonken, als het gaat om het feit dat veel werknemers niet altijd wonen waar zij werken.

De *voorzitter* dankt de heer Van Holstein voor deze aanvullende opmerking. Hybride werken en een goede infrastructuur voor openbaar vervoer zijn in verschillende recente SER-adviezen belangrijke elementen geweest.

Spreker stelt vast dat er verder geen behoefte meer is aan vragen of opmerkingen.

3.4 Afronding bespreking, vaststelling verkenning

De voorliggende conceptverkenning wordt unaniem vastgesteld.

De *voorzitter* dankt de werkgroep en het secretariaat voor hun werk.

Spreker concludeert dat rode draad in de discussie over focus in het werk van de SER is dat de verkenning een belangrijk kennisdocument of -dossier over de woningmarkt vormt dat een verbinding heeft met tal van andere dossiers, variërend van pensioenen tot verduurzaming. Het kennisdocument kan dan ook worden benut bij de adviestrajecten die de SER in de komende tijd op zich zal nemen.

De inhoudelijke reacties vanuit de geledingen zijn vooral een bevestiging van de verkenning geweest. Hiermee is recht gedaan aan het dossier over wonen, dat linksom of rechtsom ongetwijfeld in ons werk zal terugkomen.

Verder stelt spreker vast dat het dagelijks bestuur namens de SER op korte termijn een signaal zal afgeven aan het kabinet, waarin hij wordt opgeroepen tot een versnelling van de verduurzaming van de gebouwde omgeving. Dat signaal zal tegelijkertijd ook een handreiking zijn, omdat de SER natuurlijk niet aan de kant wil staan maar ook mee wil doen.

4. Agenda en positionering SER, een eerste verkennende bespreking

In het komende uur zal een eerste, verkennende gedachtewisseling plaatsvinden over de agenda en positionering van de SER in de komende periode aan de hand van drie centrale thema's. De (plv.) leden en genodigde zijn vooraf verdeeld over zes tafels:

- Twee tafels bespreken het thema Brede welvaart.
- Twee tafels bespreken het thema Representatie en Participatie.
- Twee tafels ten slotte bespreken het thema Nieuwe werkwijze SER/Raad.

Ten behoeve van die gesprekken heeft het secretariaat (openbare) 'praatstukken' voor die drie thema's opgesteld. Via de SER-website zijn deze notities bij de raadsvergadering van vandaag beschikbaar.

Korte verslagen van de gesprekken aan deze zes tafels zijn in een bijlage bij dit verslag opgenomen.

4.1 Inleiding van de voorzitter op de agenda en positionering SER

Aftrap voor de gesprekken is een inleiding van de voorzitter rond de drie eerder genoemde thema's:

"Bij mijn installatie in september jl. vertelde ik u dat mijn ambitie bij en met de SER is eraan bij te dragen dat het weer gaat kloppen in dit land, omdat burgers, ondernemers, leerkrachten e.d. te vaak vastlopen in systemen. Die ambitie is niet kleiner geworden in de achterliggende drie maanden. Ik neem u mee in een aantal reflecties, die mede zijn gebaseerd op gesprekken met (plv.) raadsleden, vertegenwoordigers uit het maatschappelijk veld en ministeries.

Dat kom je de stapeling van crises tegen. Klimaatcrisis, toenemende sociale ongelijkheid, stikstof, inflatie en dreigende loonprijsspiraal, de oorlog in Europa en de geopolitieke verhoudingen, de energiecrisis en de migratiestromen. Sinds zijn aantreden is het aantal crises toegenomen, al zal hier geen sprake zijn van een oorzakelijk verband.

We halen crises en (langjarige) veranderingen – transities – wel teveel door elkaar. Niet alles is een crisis, ontwikkelingen als digitalisering en klimaatverandering zijn net als de groeiende ongelijkheid al veel langer onder ons. De pandemie en ook de energiecrisis maken vooral duidelijk wat het betekent als je niet tijdig maatregelen neemt of interventies pleegt om ze tegen te gaan. Dát stuwt het crisisgevoel wel omhoog. Eigenlijk per dag. Huishoudens en ondernemers moeten alles al moeten doen om het hoofd boven water te houden en nieuwe wegen zoeken om ermee om te gaan.

Gisteren heeft hij hierover bij VNO-NCW MKB-Nederland zijn licht al mogen laten schijnen.

Het vertrouwen in onze instituties, zoals de SER, de organisaties van werkgevers en werknemers en de politiek om deze stapeling van vraagstukken aan te pakken, neemt niet navenant toe. Integendeel, de laatste SCP vertrouwenscijfers laten een voortgaande dalende trend zien. Dat is in de historie zeker uniek. Ik heb in de afgelopen drie maanden met velen van u en velen buiten de SER gesproken en daardoor ben ik niet minder bezorgd geworden. Ook binnen uw achterbannen leven die zorgen. Ik zie dat we allemaal veel urgentie voelen. Ook bij de politiek, bewindslieden en hoge ambtenaren. Maar ik zie ook veel handelingsverlegenheid, crisismoeheid, onzekerheid en een zekere machteloosheid van en in onze instituties. Althans zo praten mensen erover. Iedereen ziet en voelt dat ook.

Vorige week ging ik met een internationale groep studenten op de Tilburg University in gesprek over brede welvaart en hoe we de transitie ingaan en die werden er echt moedeloos van. Ik zag twee sentimenten bij hen: aan de ene kant optimisme omdat er nieuwe wegen kunnen worden bewandeld, zaken anders kunnen worden gedaan, en aan

de andere kant bijna depressiviteit omdat we dit niet gaan redden met de bestaande instituties. Ook dit zullen we ons aan moeten trekken.

Daar zeg ik wel meteen bij dat we het 'niet precies weten' in deze tijd van verandering ook een zegen is. We moeten ook oppassen voor degenen die zeggen dat precies te weten hoe we dit met elkaar moeten oplossen. We zitten nu eenmaal in een omwenteling van een type samenleving: we bevinden ons aan het einde van het industriële model gericht op materiele groei, dat ook ten koste is gegaan van natuurlijke en sociale hulpbronnen en dat vergt nieuwe afwegingen en nieuwe manieren van werken, die niet we allemaal precies tot achter de komma kunnen doordenken. We moeten risico nemen, we moeten moed tonen en meer ruimte voor innovatie creëren. Maar wel met meer richting en daadkracht, zodat we ook samen oplopen en er vertrouwen in hebben.

We zien een overheid die het niet ontbreekt aan beleids- en adviesbrieven. Ook wij doen daaraan mee en daarom moeten we vooral meer impact maken en niet per se een volgend advies uitbrengen. Het ontbreekt vooral aan het doen, aan executiekracht, aan uitvoering. Bovendien, teveel loopt ook vast in de uitvoering van complexe regels en onrechtvaardige situaties waarin ondernemen of meer werken niet lonen, zorg en onderwijs niet tijdig op de goede plek terechtkomen. Zelfs als we de kosten voor kinderopvang of de hoge energieprijzen gaan compenseren, weten we tevoren dat die compensatie niet rechtvaardigt uitpakt. Dan loopt het dus vast en klopt niet meer. Iedereen ziet en voelt dat.

Brede welvaart

Dus er is een andere overheid nodig richting die nieuwe samenleving. We kunnen niet alles, maar wel kunnen wel nadenken over een andere relatie tussen sociale partners en die overheid. Dus over onze dialoog over het meekomen in werk, over wat goed werk is, over de inrichting van ons belastingstelsel — volgens hem ook voor de SER een belangrijk onderwerp —, over publieke voorzieningen en marktmeesterschap van de overheid, over medezeggenschap en investeringsklimaat. Dit zijn in zijn ogen de grote onderwerpen, waarover we moeten praten over hoe die op onze agenda kunnen komen. Omdat we het weer moeten laten kloppen. Dit zijn belangrijke ankerpunten in het functioneren van onze economie en samenleving.

De markt regelt dat ook niet allemaal vanzelf op een rechtvaardige manier. Er is niet zomaar ineens een zogenaamde *just transition* ofwel een rechtvaardige transitie. Dat gaat over eerlijke verdeling van lasten, lusten, kansen, maar ook over verdienvermogen en uiteindelijk 'leaving no one behind'. Niet de werkende arme, niet de bakker op de hoek, niet de verpleegster, niet de ondernemer die te midden van alle crises het hoofd boven water probeert te houden. Het moet ook op die markt weer meer gaan kloppen.

Net zoals overigens in onze samenleving als derde belangrijke domein (civil society naast overheid en markt). Je ziet het best bij onze jonge generatie dat de mentale druk en stress toeneemt. We zijn allemaal heel individueel bezig om al die problemen in ons dagelijks leven op te lossen, terwijl er duidelijk ook sprake is van nieuwe, collectieve risico's, die we met elkaar zullen moeten gaan dragen. De toenemende focus op individuele prestaties leidt uiteindelijk niet tot oplossingen. Ook daarover zullen we moeten nadenken.

We kunnen niet vanzelfsprekend vanuit 'oude rollen en patronen' naar die nieuwe situatie toe bewegen. En die situatie gaat over brede welvaart, dat al langer de basis is van ons werk, maar doen is toch ingewikkelder dan opschrijven in adviezen. Vroeger kreeg de ecologische dimensie veel minder aandacht in ons werk en nu veel meer. Ook richting die sociale dimensie moeten we dat stevig neerzetten. Want brede welvaart is de optelsom van economisch, ecologisch en sociaal in onderlinge afweging. Breder

kijken naar welvaart is belangrijk om de veranderingen in onze samenleving rechtvaardig te laten verlopen.

Brede welvaart kan ons dwingen de crises niet alleen in het hier en nu te bekijken, maar ook in wat het later betekent en elders betekent. Het kan helpen om al die transitie in ons werk een plek te geven, zoals de digitale transitie, energietransitie, grondstoffentransitie maar ook aan (systemische) ontwikkelingen, zoals vergrijzing, regionalisering en (de-) globalisering. Deze grotere trends kunnen we natuurlijk niet allemaal bespreken, maar hebben we effect op hoe wij adviseren.

Waarom ik voorbij zou willen, is dat brede welvaart ook een 'feel good' karakter heeft. We zijn er allemaal voorstander van. Maar dat is te gemakkelijk. Brede welvaart vergt ingewikkelde keuzes. Het gaat om afruilen en synergiën. Denk aan stikstof: economie (boeren, industrie), ecologie (biodiversiteit) maar ook sociaal (leefbaarheid en sociale samenhang op het platteland). Ook bij de energiecrisis gaat het om alle dimensies tegelijkertijd: van economie (inflatie, afschaling productie), ecologie (gasverbruik, energietransitie) en sociaal (koopkracht, energiearmoede). De SER moet steeds de integraliteit van al die vraagstukken bewaken. Dat doen we al en de vraag aan u is dus of we dat sterker kunnen doen als methode om tot (gedragen) oplossingsrichtingen te komen.

Bijvoorbeeld rond investeringen in innovatie en groene banen, een vitaal platteland, een rechtvaardiger belastingstelsel, aandacht voor de verhouding tussen de ondersteunende en reële economie waaronder ook de positie van de banken, en een sterke infrastructuur voor een leven lang ontwikkelen. Dat zijn volgens mij de zaken waarover we het moeten hebben. En niet als 'losse onderwerpen' als flankerend beleid, maar als kern of key voor onze visie op hoe Nederland zich sociaal-economisch zou moeten ontwikkelen.

Ik wil met de SER een groter punt maken van die rechtvaardige transitie, zodat we echt kunnen zeggen: 'leaving no one behind'. Dat raakt natuurlijk ook de drie klassieke grondslagen van de SER: (i) duurzame en inclusieve economische groei, waarbij de noties duurzaam en inclusief er in de loop der jaren zijn bijgeschreven, (ii) de arbeidsparticipatie die ook is veranderd in de loop der jaren en (iii) een eerlijke verdeling van inkomens.

Het is ook goed dat aan de besprekingen wordt deelgenomen vanuit het SER Jongerenplatform. In het licht van bovenstaande is het ook verstandig dat wanneer wij de Rijksoverheid adviseren een generatietoets op beleid uit te voeren, de SER dit ook samen met het Jongerenplatform op alle genoemde thema's in zijn eigen werk doet. Zijn de afspraken in de SER wel generatieproof?

Op de tafels vindt u een notitie waarin een voorzet voor een denkmethode rond brede welvaart wordt gedaan, die ter illustratie is toegepast op de energiecrisis. Dat zijn geen definitieve documenten, het zijn 'praatstukken'. Geef zo concreet mogelijk aan wat u op de SER-agenda van belang vindt. In de januarivergadering werken we dat verder uit.

Representatie en participatie

Ook dit is niet het hele verhaal. Want waarom moet de SER dit doen, terwijl het op veel andere tafels over brede welvaart gaat? Om die reden wilde ik voorzitter van de SER worden. De politiek is namelijk uiterst gefragmenteerd en gepolariseerd en komt moeizaam tot meerderheden en oplossingen. De inkt van het regeerakkoord is nog niet droog of de dagelijkse tegenstellingen en crises beheersen alles en drukken ook die lange termijn weer weg. Wij zijn dan nodig als een stabiele factor vanuit de polder om die lange termijnvisie op tafel te houden. Daarbij moeten we dan ook aandacht hebben voor het feit dat grote groepen mensen zich niet gehoord voelen in de politiek, ook als het gaat om grote sociaal-economische vraagstukken. De SER is bij uitstek degene die hen meer stem kunnen geven.

Te midden van verschuivende internationale verhoudingen en markten en de herstructurering van (semi)publieke sectoren, is er een SER nodig die vanuit het maatschappelijk veld zoekt naar draagvlak voor verandering en gedragen oplossingen. Daar zeg ik ook richting de politiek bij dat de SER dat niet als uitvoerder van wensen van de politiek doet, maar als eigenstandige kracht en maatschappelijke democratie, zoals we ooit bedoeld waren. Dus naast de politieke democratie, maar natuurlijk wel in goede dialoog met die politiek.

We moeten dan wel de vraag beantwoorden of we dat stevig genoeg doen dan wel kunnen versterken, hoe we groepen aan ons binden en wat dat uiteindelijk betekent voor participatie- en representatie-activiteiten zoals we die al een tijdje doen via adviserende commissieleden, het Jongerenplatform, NGO's aan de dialoogtafels. Hierin hebben we veel ervaring.

Aan twee tafels praten we vandaag ook over de vraag of dit voldoende is om ook in de toekomst de legitimiteit van de SER te behouden.

Ik zou de deelnemers aan die twee tafels willen uitnodigen om op dit punt ook 'out of the box' te denken. Natuurlijk is er altijd die roze olifant in onze kamer of dan andere partijen een raadszetel moeten krijgen en of dat dan ten koste gaat van degenen die nu in de raad zitten. Ja, deels is dat de discussie en is dat natuurlijk ook het geval. Maar voor dit moment zouden we groter moeten proberen te denken, bijvoorbeeld over de vraag of misschien burgerberaden een rol in ons werk kunnen spelen. Eva Rovers noemt het in de Correspondent een optie dat de SER zich, misschien in een aparte taak, ontwikkelt naar een soort Derde Kamer, waarin een afspiegeling van de samenleving zich over transitievraagstukken buigt.

Ik zeg niet dat wij dat per se op die manier moeten doen, maar ik wil u wel uitnodigen om na te denken over hoe wij het gesprek met de samenleving de komende tijd vorm zouden moeten geven over onderwerpen waarover de SER gaat.

Want er is wel iets aan de hand. Ik ben ervan overtuigd dat we niet vanzelf onze legitimiteit behouden die er altijd was. Dat staat los van ledentallen en achterbannen alleen. Dat gaat namelijk veel meer over de samenleving dan alleen over onszelf. Daarover moeten we nu nadenken en wegen zoeken hoe we dat kunnen versterken.

Aan twee tafels halen we uw gedachten en impressies in een eerste ronde daarover op. In de raad van februari komt dit onderwerp dan uitgebreider terug.

Nieuwe werkwijze SER/Raad

En dat brengt me ten slotte bij wat dit alles betekent voor onze werkwijze als raad en secretariaat, het derde thema. De focus op brede welvaart en de versterking van representatie en participatie kunnen de impact en gezag van ons werk in de komende jaren verder helpen.

Voor het gesprek is een overzicht opgesteld van SER-activiteiten. Velen van u gaven in de gesprekken aan dat we op onderdelen erg veel doen, soms ook gefragmenteerd, dat we belangrijke dingen doen maar dat het ook tijd is om daar weer eens goed naar kijken. Dus ja, we gaan de komende maanden ook kijken wat wel en even niet bij de aangescherpte agenda hoort. Het is niet 'en-en', we zullen keuzes moeten maken als we richtinggevende impact op hoofdpunten van onze sociaal-economische en ecologische ontwikkeling willen maken. En dat gaan we vervolgens goed monitoren, zodat we ook weten of er iets mee gedaan wordt voor we naar een volgend advies gaan.

Bij sommigen van u leeft behoefte om dat ook te vertalen naar de raadsvergadering en activiteiten, waarbij er een wens naar meer open discussie is. Prima. We kunnen bekijken of sommige raadsvergaderingen wat meer informierend, meningsvormend of besluitvormend kunnen zijn. Laten we met elkaar kijken hoe we de onderwerpen die we

oppakken met een beetje moed, niet alles dichtgetimmerd aan de voorkant, in de raad met elkaar kunnen bespreken.

In de maartvergadering komt dit uitgebreider terug.

Afrondend

Dit is de 'road map' die ik u voorstel: vandaag start onze dialoog en vindt een eerste ophaalronde plaats. De drie thema's, Brede welvaart, Representatie en Participatie en Nieuwe werkwijze SER/raad, komen dan nader aan de orde in respectievelijk de raadsvergaderingen van januari, februari en maart a.s. Daarna zullen we met elkaar keuzes maken. Doel is een compacte agenda en effectieve werkwijze.

Ik geloof in het consensusmodel c.q. de overlegeconomie. Als we hieraan niet voldoende aandacht besteden, koersen we steeds meer op een 'vechteconomie'. Dat past niet bij Nederland. Er is mij veel aan gelegen om met u na te denken over de vraag hoe we dat in de komende periode vorm kunnen geven. Hoewel de volgende vergelijking deels mank gaat, was er 40 jaar geleden een akkoord van Wassenaar nodig om met elkaar voor een langere periode een stap te zetten en in overleg te gaan. Misschien hebben we ook vandaag een frisse start nodig en moeten we met elkaar bedenken wat een Akkoord van Brede welvaart zou moeten betekenen voor de SER. Langs welke grote ankerpunten willen we het de komende tijd gaan doen en moeten we de politiek voorhouden dat we dat belangrijk vinden?

Ik hoop dat ik u met deze inleiding een beetje inspiratie voor de gesprekken aan de tafels meegeef. Aan ambitie ontbreekt het niet. Ik hoop dat u een open dialoog aangaat met elkaar.

Via een plenaire terugkoppeling vertellen we dan onze eerste bevindingen en conclusies."

4.2 Plenaire terugkoppeling van de belangrijkste bevindingen/conclusies van de zes tafels door de gespreksleiders

Mevrouw Prins treedt als moderator op.

Vanuit de eerste tafel voor het thema Brede welvaart stelt de heer *Fortuin* dat gediscussieerd is over de vraag of we een heropgerichte SER dezelfde doelstellingen zouden geven die hij nu heeft of dat we meer aandacht voor ecologische aspecten zouden besteden. Het laatste is het geval: de SER zou een Sociaal-Economische en Ecologische Raad zijn.

Uit de discussie bleek ook dat brede welvaart nog verschillend wordt gedefinieerd. Daaraan moet meer aandacht worden besteed. Brede welvaart zou meer een leidend principe moeten zijn bij te maken keuzes in het werk van de SER, langs de drieslag: productiviteit, eerlijke verdeling van welvaart en een duurzame leefomgeving.

Mevrouw *Prins* bevestigt dat de definitie en de implicaties voor de grondslag van de SER onderdeel van het verdere gesprek kunnen zijn.

Vanuit de tweede tafel voor het thema Brede welvaart geeft de heer *Van der Veen* aan dat veel is besproken in korte tijd. De belangrijkste bevindingen zijn:

- De afruilen in ecologische, sociale en economische opgaven zouden systematisch moeten worden meegenomen bij onze adviezen naar analogie van toepassing van een generatietoets. Daarbij moet dan zowel aan de korte als de lange termijn aandacht worden geschonken. Dit is een ingewikkelde klus, maar maakt de adviezen wel evenwichtiger.
- Anderzijds is in de discussie ook opgeroepen om de discussie niet weer te breed te trekken en ook hanteerbaar te maken, gericht op politieke doorwerking. De

discussie over brede welvaart kan veel zaken ook compliceren. Ook is bepleit de focus op Nederland te houden, hoewel je onvermijdelijk wordt gedwongen ook buiten de grenzen te kijken.

- Brede welvaart werd ook een beetje als een onhandig begrip ervaren, omdat het de nadruk op welvaart legt, terwijl de doelen ook veel meer in termen van welzijn zijn geformuleerd.
- Brede welvaart stelt een aantal van onze instituties echt 'im Frage'. Eerder is het belastingstelsel al genoemd. De energiemarkt en institutionele inrichting ervan kan ook worden genoemd.
- Ten slotte is ook gesproken over de vraag waarmee de wisselwerking tussen de ecologische, sociale en economische opgaven moet worden gemeten. De neiging is dat te doen in euro's. Dat kan echter niet meer. In dat verband wierp de heer Vonhof de vraag op hoe het fraaie uitzicht op het Haagse bos moet worden beprijsd. Er is een andersoortige, multidimensionale maar ook meer kwalitatieve maat nodig.

Kortom, we hebben ons geen eenvoudige opgave gegeven.

Mevrouw *Prins* constateert dat een dilemma is hoe brede welvaart kan worden gemeten.

Vanuit een derde tafel over het thema Representatie en Participatie licht mevrouw *Thijssen* toe dat de deelnemers zichzelf veel vragen hebben gesteld.

De startvraag is waarom de SER breder zou moeten zijn samengesteld. Wat is het probleem?

Een volgende vraag was wat we bedoelen met representatie en participatie. Dat kan immers gaan om inclusiviteit naar gender en culturele achtergrond. Het kan ook gaan om de vraag of de SER niet teveel een ivoren toren is. Er is voor gekozen om te focussen op de tweede invalshoek, al is er ook een samenhang met de eerste invalshoek.

Daarvan uitgaande zou bij ieder adviestraject de startvraag moeten zijn wie geraakt worden door het vraagstuk. Dat kunnen specifieke groepen zijn, zoals mensen met de laagste inkomens of vluchtelingen. Maar het kunnen ook generieke groepen zijn, zoals alle burgers of ondernemers.

Bij een betere representatie en participatie gaat het verder om de vraag of we voldoende specifieke kennis en deskundigheid in onze adviestrajecten betrekken.

Daarbij zijn vraagtekens gezet.

De heer Tjeenk Willink betoogde in zijn laatste publieke optreden dat de relatie tussen beleidsmakers en civil society hersteld moet worden. Vraag is of de SER hierin een rol kan spelen. Die vraag werd volmondig bevestigend beantwoord.

Een volgende vraag is dan hoe dat eruit ziet:

- Kan dat bijvoorbeeld burgerparticipatie zijn? Dit zou geprobeerd moeten worden. Haar disclaimer is dan dat dit alleen denkbaar is wanneer dit goed is vormgegeven. Er zijn ook weinig voorbeelden te noemen van waar het echt goed is gegaan.
- Er zijn ook andere opties. Zo zouden de leden vanuit de verschillende geledingen aan adviestrajecten ook vaker kunnen rouleren. Ook dit zou al behulpzaam zijn.

Mevrouw *Prins* hoort een aantal interessante, brede inzichten. Waar doelstelling meer focus was, worden in de discussie ook nieuwe rollen voor de SER genoemd. Die invalshoeken zullen in de verdere uitwerking meer in verband met elkaar moeten worden gebracht.

Vanuit een vierde tafel over het thema Representativiteit en Participatie was, aldus mevrouw *Jong*, een meer praktische benadering het vertrekpunt.

De SER zou zich moeten focussen op een beperkt aantal onderwerpen per jaar, zodat per onderwerp en advies een goed participatietraject kan worden ingeregeld. Wie wil je in welk advies betrekken? Dat laatste is meer dan een enquête, een werkgroep of een dialoogsessie. Zo constateerden meer dan 100 deelnemers aan een eerdere dialoogsessie over de zorg dat deze teveel door het geld werd geleid. Dit had de titel van het advies moeten zijn, maar kwam zelfs niet in het advies terug. De invulling van de participatie kan gestalte krijgen via het model van beeldvorming, oordeelsvorming en besluitvorming ofwel het BOB-model. Maar ook terugkoppelen hoort erbij. Bij al die fases moeten mensen worden betrokken op een manier die zij wensen met ruimte voor eigen agenderingskracht. Wanneer anderen je voorhouden dat je niet de goede vraag onderzoekt in een advies, moet je die ook durven aan te passen.

Ook is nagedacht over de vraag hoe de mensen die zich nu niet gehoord voelen in de samenleving breed bij het werk van de SER kunnen worden betrokken. Daarvoor heb je misschien tussenpersonen nodig. Soms kunnen dit werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers zijn, maar niet altijd. Wanneer je mensen wilt bereiken die bijvoorbeeld laaggeletterd zijn of niet digitaal vaardig zijn, moet je misschien wel in gesprek met hen gaan in de wijken. Misschien kunnen we ons netwerk van regionale SER'en daarvoor uitbreiden.

Deze praktische benadering lijkt deze tafel beter hanteerbaar dan een beoordeling van de verschillende vormen van participatie. Of de insteek vanuit een jaarplan met een beperkt aantal adviezen en participatiekracht per advies uiteindelijk zou moeten leiden tot wijziging van de delegaties van de SER is niet bekeken.

Mevrouw *Prins* merkt op dat het geen probleem is dat de discussie zich buiten de gesuggereerde vragen beweegt. Een praktische invalshoek heeft ook zijn voordelen. Spreekster heeft wel de indruk dat het erop lijkt dat de SER meer zou moeten gaan doen in plaats van minder. Bij de verdere uitwerking moet daar beter worden naar gekeken.

Vanuit een vijfde tafel over het thema Nieuwe werkwijze SER/raad onderschrijft de heer *Van Holstein* een opmerking van mevrouw Prins dat dit thema uiteraard samenhangt met de twee eerdere thema's. Het begint met visie en strategie, prioritering en focus om uiteindelijk meer impact te bereiken. Hoe kunnen de raadsleden meer bij het advieswerk worden betrokken in de commissies maar ook in de raad zelf? Tijdens een adviestraject kan de hier aanwezige expertise beter worden benut. Ook is uitgebreid gesproken over de vraag hoe de noodzakelijke kennis en expertise kan worden benut of kan worden 'ingevlogen'. Dat kan via rondetafelgesprekken, internetconsultaties maar ook door in te zetten op netwerkvorming. Op die wijze kan ook de samenleving worden betrokken bij adviestrajecten en kunnen misschien coalities worden gevoerd.

Ten slotte is ook gesproken over de vraag hoe de SER meer impact kan bereiken. Moeten we dat op een betere of andere manier doen dan via de gebruikelijke adviezen? Een optie is om meer met scenario's te werken of 'journey's' te schetsen om een gewenste situatie te kunnen bereiken. Soms is ook een andere focus of aanpak nodig teneinde de opvolging van adviezen in de beleidsvorming en in de uitvoering te realiseren. Over de vraag hoe dat het beste kan, werd nog wel verschillend gedacht. Dit zal ongetwijfeld worden vastgelegd in het korte verslag van het gesprek.

Mevrouw *Prins* signaleert dat een aantal elementen uit het gesprek van deze tafel ook vanuit de andere tafels zijn genoemd.

Vanuit een zesde tafel over het thema Nieuwe werkwijze/SER laat mevrouw *Gerbrandy* weten dat de bespreking in vier punten kan worden samengevat, die sterk aansluiten bij de bespreking aan de vijfde tafel onder leiding van de heer Van Holstein:

- In de eerste plaats was er veel steun voor de inleiding van de heer Putters, die perspectief en energie biedt. De agenda van de SER is dan niet alleen interessant maar relevant, waarop we ook trots kunnen zijn.
- In de tweede plaats is er gezien de politieke constellatie van ons land een kans voor de SER om een grotere rol in het maatschappelijke debat te spelen. Om een brug te bouwen en een vuist te maken.
- Wat heb je nodig om een vuist te kunnen maken? Van BOB- naar BOBO-model: beeldvorming, oordeelsvorming, besluitvorming en opvolging (ofwel impact). Dan moet voorafgaand in elk adviestraject een quick scan worden gemaakt over wat de impact zou kunnen zijn. Verder moet ook achteraf worden geëvalueerd wat de impact was. De bevindingen kunnen dan worden neergelegd in een jaarlijkse rapportage over de impact van de SER-adviezen.
- Vervolgens is een aantal concrete suggesties voor de werkwijze gedaan:
 - De SER is ook mensenwerk. Aan deze tafel vond als aftrap een voorstelronde plaats. Binnen de SER zou dan ook meer moeten worden gedaan aan teambuilding en onboarding, zodat mensen elkaar kennen en elkaar ook kunnen vinden.
 - Hoe zitten we in een zaal? Fysiek tegenover elkaar? Maar ook: zitten we er namens een achterban of vanuit een achterban? Dien je vooral het algemeen belang of vooral je eigen belang? Soms moet je dan over je schaduw heenstappen.

Ten slotte werd onderkend dat een aantal 'doordenksessies' nodig zal zijn om tot concretere acties te kunnen komen.

Mevrouw *Prins* constateert dat ook vanuit deze tafel mooie bevindingen zijn ingebracht.

4.3 Afronding gesprek, hoe verder

De *voorzitter* dankt de deelnemers aan de verschillende tafels voor de open dialoog die is gevoerd rond drie thema's. Hij dankt de db-leden die bereid waren om als gespreksleider op te treden.

Samen met het secretariaat zullen de bevindingen verder worden uitgewerkt voor een nader gesprek in de januari-, februari- en maartvergaderingen van de raad.

Hij bedankt het secretariaat voor de voorbereiding van de vergadering vandaag. Het is ook belangrijk dat er stukken met de raad kunnen worden gedeeld die nog niet af zijn.

Wat de waarde van een uitzicht op de natuur betreft merkt spreker nog op ook met oud-voorzitters mooie en levendige gesprekken te hebben gevoerd. Klaas de Vries heeft een jaar lang op dezelfde dag van een maand een foto gemaakt van het uitzicht dat hij vanuit zijn werkkamer op het Haagse bos had. Hij geniet nu nog van de collage van die foto's in zijn huis.

5. Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

De *voorzitter* sluit de vergadering om ca. 12.15 uur.

Bijlage bij Raadsverslag 16 december 2022:

Sessies over Brede Welvaart

Tafel 1:

Voorzitter: Piet Fortuin

Werkgevers: Medy van der Laan **Werknemers:** Zakaria Boufangacha **Kroonleden:** Kim Putters, Henri de Groot, Pieter Hasekamp **Secretariaat:** Alexandra van Selm, Alexander van der Vooren (verslag)

- Als we nu een SER zouden oprichten dan zou dat een Sociaal-Economische en Ecologische Raad zijn.
- Bollen SER-agenda zijn ongelijksoortig. Belangrijk om nauwgezet onderscheid te maken tussen transities (waar we op kunnen sturen) en systemische veranderingen (trends die op ons af komen).
- Ruimtelijke vraagstuk ontbreekt.
- De vraag is welke mechanismen veroorzaken dat brede welvaart van ons afdrijft. De kloven wordt groter en dieper. Hoe zorgen we dat iedereen meekomt. Wonen, werken etc.
- We moet niet proberen van brede welvaart een alternatief te maken voor het BNP en toe te werken naar één getal. Juiste de breedte en het uitruilen maken het een waardevol concept.
- Wel moet het concreet gemaakt worden wat we ermee kunnen.
- Brede welvaart geeft een raamwerk op een toets te doen. *Hoe verhoudt dit zich tot een generatietoets?*
- De Raad kan zichzelf de vraag stellen waar in de driehoek (sociaal, economisch, ecologisch) willen we zitten.
- Voorstel om de SER-doelstellingen te herdefiniëren:
 - Optie: Productiviteit, eerlijke verdeling welvaart, fysieke leefomgeving.
 - Bankensector hanteert leidende principes, zie onderaan verslag (hart voor klant en samenleving, vizier op de toekomst, tijdig wenden, baanbrekende rolopvatting)

Tafel 2:

Voorzitter: Romke van der Veen

Werkgevers: Jacco Vonhof, Han ten Broeke **Werknemers:** Caroline Rietbergen, Aleid Ringelberg, Peter Spijkerman **Kroonleden:** Olaf Sleijpen, Katrien Termeer **Secretariaat:** Sarah van Hugte (verslag)

Drie belangrijkste punten:

- Brede welvaart gaat om het maken van scherpe keuzes. Het moet consequent als methode gebruikt worden om bij adviezen en verkenningen uitruilen inzichtelijk te maken. Probeer dat vatbaar en simpel te houden.
- Expliciteer brede welvaart vanuit de Nederlandse invloedssfeer en vanuit de rol van de SER, met kwalitatieve en multidimensionale indicatoren.
- Welzijn is een belangrijk onderdeel van brede welvaart.

Verslag

- Er was veel lof voor de speech van Kim.
- Brede welvaart is geen makkelijk begrip, en wordt soms gebruikt als begrip waar niemand tegen kan zijn. Daardoor kan het gebeuren dat het onduidelijk is waar we het precies over hebben. Algemene instemming dat het begrip verduidelijkt moet worden.
- Algemene instemming dat maatschappelijke onvrede en afgehaakte burgers een groot probleem zijn, waarbij een kanttekening werd geplaatst dat het niet de taak van de SER is om het vertrouwen in instituties te herstellen, hooguit om met daden op andere onderwerpen te laten zien dat instituties ertoe doen.
- Vraag wordt opgeworpen of brede welvaart wel de juiste term is. Idee om ipv aan te sluiten bij het in het buitenland gangbare begrip *doughnut economy*. Verschil met brede welvaart is dat dit begrip harde grenzen stelt aan de capaciteit van de aarde en de sociale dimensie en daardoor expliciet maakt dat sommige waarden niet uitwisselbaar zijn. Hier was geen overeenstemming over.
- Oproep wordt gedaan om bij explicitering brede welvaart ook rekening te houden met de Nederlandse invloedssfeer. Natuurlijk houdt het niet op bij Nederland, maar als we de internationale doelen (bijv. de SDG's) centraal stellen in het werk, dan kunnen we voorbij gaan aan de rol van de SER. We moeten ook kijken hoe we onze adviezen effectief houden.
- Explicitering van brede welvaart gaat vooral over het maken van scherpe keuzes. Die uitruilen moeten dan ook consequent in kaart gebracht. Tegelijkertijd moet het niet te ingewikkeld worden, dit stuk doet dat goed mbt de drie assen. In ieder geval zou je bij elke verkenning of advies het uitruilen in kaart moeten brengen, en ook moeten reflecteren wat het uitruilen betekent voor de voorstellen die je doet. Blijf kortom niet te lang hangen in wat brede welvaart nu is, maar geef inhoud aan methode. Hier was algemene instemming over.
- Opmerking: Instituties zijn nu nog onvoldoende geëquipeerd om om te gaan met ingewikkelde wisselwerkingen, bijv. bij de belastingdienst. Vergroenen is daar onderdeel van.
- Welzijn is belangrijk begrip wat nu nog niet terugkomt in de titel 'welvaart'. Terwijl welzijn essentieel is om mee te blijven doen, bijv. ook op het gebied van psychische gezondheid. Dit begrip zit nu nog niet in de presentatie verwerkt.
- Voor het concretiseren van het economische aspect van brede welvaart, zouden we ook kunnen afwegen vanuit welk perspectief we het begrip economie meten. Moet dat vanuit het perspectief van groei, of kan dat ook vanuit *degrowth* perspectief? Hier was geen overeenstemming over, maar je zou het wel breder kunnen trekken: vraagt brede welvaart ook om systeemverandering? Zijn de doelen die brede welvaart stelt wel haalbaar binnen ons huidige systeem en binnen onze huidige instituties? Opgemerkt wordt dat groei ook juist bij kan dragen aan innovatie en daarmee aan brede welvaart, bijv. doordat innovatieve productieprocessen worden ontwikkeld.
- Mbt meetbaarheid: niet alles is in geld uit te drukken. Hoe meet je brede welvaart dan? Belangrijk om de begrippen kwalitatief en multidimensionaal uit te drukken. Daar maak je het ook eenvoudiger mee. Uiteindelijk gaat het om een vatbare en simpele weergave van het uitruilen en synergiën die ontstaan op de verschillende waarden. Hier is overeenstemming over.
- Mbt energiecrisis: wordt opgemerkt dat de energiecrisis ook vragen oproept over de rol van de overheid, internationale interdependentie en wat Nederland kan doen. De generieke compensatie laat zien dat we vastlopen in de uitvoering en in de werking van de democratie. We hebben dit onderwerp maar zeer kort kunnen bespreken ivm beperkte tijd, dus onduidelijk of hier overeenstemming over was.

De leidende principes van de bankensector:

Hart voor klant
en samenleving

In onze visie en handelen nemen wij de uiteenlopende perspectieven van onze diverse klanten en stakeholders in acht en stellen wij onze bijdrage aan de samenleving als geheel centraal.

Vizier op de
toekomst

Wij zijn nieuwsgierig naar de toekomst en gaan daarover met onze klanten, medewerkers en andere stakeholders in gesprek.

Tijdig
wenden

Wij anticiperen op ontwikkelingen die op ons afkomen en formuleren hierop tijdig een antwoord, ook als dat moeilijke keuzes met zich meebrengt.

Baanbrekende
rolopvatting

Wij gaan waar nodig buiten de gebaande paden om oplossingen te vinden voor vraagstukken die spelen en waar wij een onderscheidende rol kunnen spelen. Wij staan open voor onconventionele keuzes en samenwerkingsverbanden om de gestelde doelen te bereiken.

Sessies over Participatie & Representatie

Tafel 3

Voorzitter:

Ingrid Thijssen (VNO) (voorzitter)

werknemers: Yasmin Ait Abderrahman, **Kroonleden:** Ruben Houweling, Maarten Lindeboom, Nanda Piersma, Halleh Ghorashi, Geert ten Dam, **secretariaat:** Amy Eaglestone (verslag)

Belangrijkste punten:

- Om de legitimiteit van de SER te waarborgen moeten we zowel representatief zijn als inhoudelijke kwaliteit leveren, om daarmee de verbinding met de samenleving en vertrouwen in de overheid te versterken.
- Representatie gaat hierbij niet over officiële vertegenwoordiging maar over gedeelde ervaringen en de stem van verschillende groepen terug laten komen in ons werk. Het gaat over onze blik verruimen, en vanuit een geïnformeerd perspectief adviseren.
- Onze processen moeten inclusiever, maar hoe dat eruit ziet in de praktijk is nog onduidelijk. We zouden moeten beginnen bij één traject en het daarvandaan uitbouwen. Te beginnen met het onszelf afvragen wie door dit onderwerp wordt geraakt, en hoe we ze kunnen betrekken.

Bespreking:

- De vraag werd direct gesteld of de geledingen wel een weerspiegeling van de samenleving zijn, er werd benadrukt dat de geledingen ook een eigen taak hebben zichzelf representatief te maken om te voorkomen dat de SER een ivoren toren wordt.
- Daarnaast werd er gevraagd wat onze rol als SER is, de deelnemers waren het over eens dat de rol van de SER is het verbinden van de samenleving en beleidsmakers, en dat daarin het betrekken van het maatschappelijk middenveld en kwetsbare groepen juist heel belangrijk is om nieuwe perspectieven in te brengen.
- Het is verder belangrijk dat leden van de SER zich zichtbaar willen verhouden tot de inbreng van anderen, en dat ze zich eraan willen committeren. Daarnaast moet duidelijk zijn hoe inbreng van anderen zich verhoudt tot achterbanraadpleging.
- Hierbij moet er worden nagedacht over welke ruimte anderen dan de geledingen hebben binnen de SER voor daadwerkelijke invloed, bijvoorbeeld voor het bepalen van de agenda of aanbevelingen.
- Wie er verder betrokken moet worden bij de werkzaamheden van de SER is afhankelijk van het onderwerp of advies. De vorm waarin anderen worden betrokken is dan ook hiervan afhankelijk.
- Niet iedereen wil of kan mee in de cultuur en structuren van de SER, maar ze willen wel gehoord worden. Wij zullen moeten zoeken naar deze stemmen en ze betrekken op een manier die voor hen werkt en het SER-systeem aanvult.
- Burgerberaden werken alleen als ze erg goed worden uitgevoerd. Het kan anders ook uitdraaien op individuele belangen.
- Het jongerenplatform is een interessant experiment, dat impact heeft op hoe de SER werkt, tegelijkertijd werpt dit vragen op die beantwoord moeten worden bij het optuigen van nieuwe participatieactiviteiten.
- We zouden ook met 'gedragen verhalen' kunnen werken. Dit zijn verhalen van mensen die via sociale initiatieven en netwerken hun verhaal als een gedeelde ervaring kunnen vertellen.
- Ook de inhoudelijke kwaliteit van ons werk kan omhoog. De kennis die we in huis hebben is niet goed genoeg. Het proces dat de commissies doorlopen draagt bij aan een matige kwaliteit, namelijk dat er meteen wordt overgegaan op onderhandelen en dat kennis wordt uitgesloten om het met elkaar eens te worden.

Tafel 4:

Voorzitter: Kitty Jong

Werkgevers: Guido van Woerkom, Cristel van de Ven **Werknemers:** Petra Bolster-Damen
Bas van Weegberg, Steve Smit, Gerben van der Meulen **Kroonleden:** Marike Knoef
secretariaat: Perdita Chandrashekar (verslag)

Inleiding door de gespreksleider op het onderwerp participatie en representatie

Als SER staan we voor een grote maatschappelijke opgave. Onze rol is misschien relevanter dan ooit, maar zijn we ook echt relevant? Hoe kunnen we voorkomen dat onze adviezen in een lade belanden? Hoe kunnen we impact maken? Dat kan alleen als we representatief zijn en andere groepen betrekken bij ons werk.

De gespreksdeelnemers zullen hierover een open gesprek met elkaar aangaan, waarin gesproken wordt over wat er leeft en welke inspirerende ideeën er zijn. We blijven weg bij de vraag hoe het e.e.a. geformaliseerd zou moeten worden.

Inhoudelijk gesprek

Als we kijken naar de situatie zoals die nu bij de SER is, rijst de vraag of de juiste mensen in de commissies zitten. Er is sprake van ondervertegenwoordiging van de werkgeversdelegatie. Is er nog voldoende draagvlak voor ons werk?

Om met gedragen bouwstenen te kunnen komen, moet je weten wat er leeft in de samenleving. Duiding hiervan is met name in het voortraject van de SER werkzaamheden belangrijk.

Het lijkt erop dat de SER vooral politiek gedreven is. We zouden een bredere dialoog, los van de achterbannen moeten voeren met vooral de mensen die door de problematiek worden geraakt. Het is belangrijk om oprecht geïnteresseerd te zijn als je een plek in de SER hebt. Je hebt als organisatie meer zeggenschap als je meer divers bent.

Om impact te kunnen maken, is het belangrijk om niet alleen input op te halen, maar vooral ook om duidelijker te laten zien wat er speelt. Er zal meer en beter teruggekoppeld moeten worden.

Ook focus is van belang om impact te kunnen maken. Niet teveel onderwerpen willen oppakken, maar je beperken tot een aantal thema's. Je kunt dan ook gericht participatie inzetten en dan vooral aan de voorkant van de SER werkzaamheden, zodat er betere aansluiting is met wat er echt nodig is.

Er zijn twee belangrijke vragen: Wat is de rol van participatie bij de SER en welke plek zou het moeten hebben binnen de SER? Je kunt vanuit de belevingswereld van betrokkenen participatie vormgeven in het hele traject, maar je kunt participatie ook inzetten om onderwerpen te agenderen.

Als je het hebt over de belevingswereld, dan gaat het om andere groepen aan tafel krijgen dan nu het geval is. Groepen mensen waar het om gaat, maar ook groepen mensen die het moeten doen. Je zou naar ze toe moeten gaan om aansluiting te vinden. De regionale SER-en kunnen hierin behulpzaam zijn.

Ook kun je denken aan het inzetten van tussenpersonen die een brug kunnen slaan tussen de doelgroepen en de mensen aan tafel.

Het is belangrijk om elke fase in het traject te analyseren, af te ronden en te verantwoorden. Je zult moeten teruggeven waarom je iets wel of niet doet. Die terugkoppeling naar de doelgroep is echt van belang. Hierin spelen communicatievaardigheden ook een rol. Er wordt ook gesproken over actie onderzoek en de BOB methode die de werkwijze van de SER kunnen verbeteren.

Sessies over de aanscherping werkwijze raad & SER

Tafel 5:

Voorzitter: Nic van Holstein

Werknemers: Willem Noordman, **kroonleden:** Nicolette van Gestel, Steven van Eijck, Ed Nijpels, Luce van Kempen, **werkgevers:** Richard Weurding, Sjaak van der Tak, Fried Kaanen. **secretariaat:** Astrid van Kleef (verslag)

Vraag: hoe vergroten we de impact van het werk van de SER; wat heeft dit voor gevolgen voor de raad?

Een kroonlid: ministeries komen vooral met veel beleidsvoornemens, daar komen we niet veel verder mee. In de SER adviezen staan veel analyses en aanbevelingen. We zouden meer impact kunnen maken door onze eigen expertise in te zetten. We moeten goede voorbeelden in de uitvoering naar voren brengen, en zo de uitvoering van adviezen bijsturen. Voor de raad betekent dit dat we de raad heruitvinden. Ik zie steeds dezelfde mensen in de commissies, zij leunen daar achterover en houden de kaarten voor de borst. Ze moeten steeds terug naar hun achterban om mandaat te vragen. De expertise van de kroonleden wordt niet voldoende benut. Hun netwerken kunnen worden ingebracht, dat geldt ook voor de sociale partners. Zij hebben geen wetenschappelijke kennis maar praktische kennis van besturen en de werkvloer, die kunnen we veel meer gebruiken. De raadsleden moeten een grotere rol spelen in de commissies, net als de kroonleden. Ik zou het op prijs stellen als de raadsleden met mandaat in de commissies komen.

Een ander kroonlid: de raadsleden moeten in de commissies participeren. Als raadslid ben je nu 'aangewezen' om een organisatie te vertegenwoordigen. De commissieleden zijn de deskundigen, maar zij hebben niet altijd directe contacten met de raadsleden. Het aantal commissies zou kunnen worden verminderd. We moeten rigoureuze opruimen in de lijst van SER-activiteiten. Bijvoorbeeld bij IMVO: de taak is daar het initiëren van convenanten, niet ook het beheer, dat moeten de partijen zelf doen. De raad moet zelf ook kijken naar zijn samenstelling. Dat is een ingewikkelde discussie binnen de sociale partners. Aanvragen tot uitbreiding zijn tot nu toe altijd afgewezen. Hoe representatief is de raad nog? Ik twijfel daarover. Bij de vakbewegingen zie je dat ze met te weinig mensen zijn, waardoor de leden wel een heel brede taak hebben. Hoe krijg je meer mensen en de benodigde kennis om het werk te doen. Soms kan samenwerking met andere adviesraden een oplossing zijn. Het debat in de raad is wel beter geworden, er worden niet meer alleen statements voorgelezen.

Een derde kroonlid: de vraag is: wat produceren we als raad? Wat betekenen de aanbevelingen, hoe ziet de implementatie van een advies eruit? Hoe voorkomen we cherrypicking uit adviezen? Om de impact te vergroten kun je verschillende scenario's uitwerken voor de departementen.

Een van de sociale partners: de lijst met activiteiten van de SER is veel te lang. Om een keuze te maken moet je kijken naar de impact van activiteiten, gaan er dingen veranderen door wat je doet? We moeten dus prioriteren, kiezen wat de thema's zijn van de SER. De bemensing van alle huidige thema's is moeilijk, maar de sociaal-economische zijn wel voor de sociale partners. Voor andere thema's zou je meer kunnen samenwerken met andere raden. Bij FNV wordt energietransitie opgepakt vanuit de betekenis voor de arbeidsmarkt. Klimaat is groter dan arbeid en inkomen, maar werk is óns thema. Met andere raden kun je bredere adviezen maken die niet over zo'n kernactiviteit gaan. Bij de keuze van andere partijen moet je wel kijken of die ook een voldoende brede positie hebben, om genoeg draagvlak te hebben.

Een andere sociale partner: Prioriteiten en focus zijn belangrijke keuzes, gericht op impact maken. Daarbij nadenken over drie peilers: hoe organiseer je draagvlak, hoe boor je kennis aan, en hoe organiseer je maatschappelijke betrokkenheid en herkenning? Een zekere institutionele representatie is belangrijk. Is de rol van de sociale partners daarvoor afdoende? Het voeren van het debat moet tijdens de raad én in het proces vooraf. Bij voorbeeld in hoorzittingen en door mensen toe te voegen aan de commissies. Belangrijk is: hoe zorgen we dat de SER herkend wordt, hoe betrekken we de relevante mensen (oa NGO's), zodat we samenleving betrekken. Ik ben niet blij met de huidige timing van publicatie van een advies. Raadsleden zouden meer betrokken moeten zijn bij de totstandkoming van een advies.

Een derde sociale partner: We kunnen de impact van adviezen vergroten door meer opvolging, door gesprekken met kabinetsleden en de top van departementen. Het moet niet zo zijn dat de raad pas besluit nádat het advies al bij de NOS ligt. Gedurende de formulering van het advies zou je al naar buiten kunnen, bijvoorbeeld door internetconsultatie in de eigen achterban én breed in de samenleving. Binnen de SER is er veel kennis, maar in de samenleving is nog meer kennis. Ik zie ook polarisatie in de samenleving, die is te verminderen door in gesprek te gaan. Ik zeg dan: "ik spreek met ze, maar ik ben er niet van". Het is belangrijk om de eigen positie duidelijk te maken. De taak van de SER is om de radicaliteit te zien en binnen te brengen.

Een kroonlid: de commissies kunnen hier al veel aan doen.

Een ander kroonlid: het Jongerenplatform heeft veel jongeren van buiten de eigen achterbannen een stem gegeven met de Opp-app en organiseert veel gesprekken met jongeren.

Een sociale partner: zo moeten we breed en structureel de samenleving horen.

Een kroonlid: De commissiestructuur van de SER is verouderd. Zorg dat de doelstellingen (brede welvaart) worden herkend in de structuur van de SER en in de commissieactiviteiten. Het jongerenplatform werkt goed samen met andere commissies. De impact en monitoring van adviezen zie ik nu nog niet. Succes van adviezen wordt niet bepaald door het aantal malen dat Nieuwsuur er aandacht aan besteedt, maar door hoe een advies wordt opgepakt. Daarvoor is meer contact met kabinet en Tweede Kamer nodig. Er kan worden geminderd in het aantal SER-commissies. Hevel bijvoorbeeld CCA (Consumentenaangelegenheden) over naar de Consumentenbond.

Een sociale partner: de consumentenbond is lid van CCA.

Een kroonlid: Het aantal geschillencommissies is groot, dat is ondoorzichtig. Maak daarvan één loket. De generatietoets waarvoor het Jongerenplatform pleit, waarom zorgen we niet zelf dat die wordt opgevolgd. Dat kan door meer mensen worden uitgedragen, ook bijvoorbeeld door de sociale partners. Bij de Arbovisie is de kracht van de SER om relevante partijen aan tafel te hebben. Er zijn al veel adviezen ook met andere raden uitgebracht. We moeten kijken wat echt draagvlak heeft bij de sociale partners, en waar de uitvoering op vastloopt.

Een ander kroonlid: we moeten beleid en uitvoering niet uit elkaar halen. De adviezen van de SER worden niet altijd opgevolgd, de regering hoeft ze niet over te nemen. De SER kan wel de spiegel voorhouden: hoe goed is ons advies? De uitgangspunten zijn soms te abstract, zoals: in het jeugdzorgadvies staat dat de hulpvrager in de lead moet zijn. Wat betekent dat precies?

Een sociale partner: de werkwijze kan worden teruggerekend van het advies. De adviezen kunnen meer worden uitgevent. Het doel kan ook bewustwording zijn, bijvoorbeeld van discriminatie. De adviezen moeten terug naar de kern, met maximaal 2 tot 4 aanbevelingen. We moeten nadenken hoe mensen betrokken en gehoord kunnen worden. Hoe pakken we het probleem aan van mensen die zich niet herkennen in een advies? Raadsleden kunnen meer participeren in de adviestrajecten. Daar moeten we tijd voor vrijmaken. Nu komt het voor dat ik 's ochtends in de auto word bijgepraat door een beleidsmedewerker van VNO over at er die dag gaat gebeuren.

Een sociale partner: hoe kunnen we dit praktisch maken?

Een andere sociale partner: breng focus aan, neem raadsleden op in commissies.

Een kroonlid: betrek raadsleden af en toe tijdens het proces, laat ze reflecteren op de adviezen.

Een sociale partner: als er expertise is in de raad, betrek de raadsleden dan af en toe bij de commissies. Werk met portefeuilles, gebruik raadsleden als vooruitgeschoven posten.

Een kroonlid: raadsleden moeten vaker bij de raad zijn en zich verdiepen in de materie.

Een ander kroonlid: Bespreek de conceptadviezen op donderdag en publiceer op vrijdag. Plan oriënterende besprekingen van adviezen tussentijds, gedurende het voorbereidingstraject.

Een sociale partner: leg de analyse van een advies eerder neer in de raad. De bespreking van het jeugdzorgadvies ging goed.

Een kroonlid: er zou een jaarlijkse impactrapportage moeten komen.

Samenvatting

- om meer impact te maken, zijn meer focus en prioritering van adviezen nodig. Werk met minder onderwerpen en minder commissies. Kies uit brede welvaart wat echt sociaal-economisch is, bijvoorbeeld werk.
- Opvolging van adviezen door gesprekken met ministers en top van departementen te voeren.
- Raadsleden meer betrekken bij proces van adviesvoorbereiding en/of commissies: daar moet tijd voor worden vrijgemaakt. Meer debat in de raad, ook tijdens voorbereiding.
- Tussentijdse bespreking in de raad en met achterbannen om herkenning te vergroten.
- Ook meer partijen van buiten betrekken in de commissies.
- Adviezen mogen niet al in de media besproken worden vóór de raad heeft vastgesteld.
- Een goed advies is herkenbaar voor de deelnemende partijen, hanteerbaar (kort, met beperkt aantal aanbevelingen) en uitvoerbaar voor de ontvangende/uitvoerende instanties.
- Bredere onderwerpen (die buiten de soc-ec aspecten van brede welvaart vallen) in samenwerking met andere adviesraden oppakken.

Tafel 6

Voorzitter: Anna Gerbrandy

Werknemers: Niels Louwaars, Patrick Fey, Eelco Tasma **werkgevers**: Theo Henrar, Henk den Boer, **secretariaat**: Jacqueline Prins, Hansje van der Zwaan (verslag)

Samenvatting voorzitter:

- Enthousiasme over agenda voorzitter
- Belangrijk om aan de start van een traject een relevantie toets te doen en impact te evalueren
- Concreet: "Het is institutioneel maar ook mensenwerk"=> Team building
- Van BOB naar BOBO. Nu: BOB model: 1.wat speelt er?-> 2.oordeelsvorming-> 3.besluit; daar voegen we de O van opvolging aan toe.
- Kans om als SER een brug te slaan en een vuist te maken

Kernpunten bespreking:

- "Met deze agenda wordt het van interessant naar relevant"
- "Van belang om als raadsleden veel meer te kijken naar wat ons verbindt i.p.v. wat ons verdeelt, dan kom je ook uit bij legitimiteit".
- "Het is institutioneel maar ook mensenwerk", dit betreft een aantal zaken:
 - o Hoe zit je als raadslid zelf aan tafel?
 - Alleen zenden, of bereidheid om te luisteren?
 - Hoe kun je als raadslid echt iets betekenen- en het instituut funderen? (geen applausmachine)
 - Zitten we hier vanuit of namens een achterban? (mandaat) Dit heeft invloed op de bereidheid om van een standpunt af te wijken.

- Raadslid als teamlid: doen aan teambuilding als raad; het organiseren van een onboarding voor nieuwe raadsleden.
 - Maar ook de fysieke indeling (niet tegenover elkaar zitten)
- Kijken naar de interactie tussen commissies en de Raad.
- Focus: handelingsperspectief (aan begin van traject quick scan maken/ uitvoeringscheck doen)
- Impact evalueren-> met welke adviezen is er daadwerkelijk iets gedaan? => Reflecterende organisatie
- Nu kans om als SER een brug te slaan en een vuist te maken naar regering